

Драмарецький Б.Б.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ ПОЧАТКУ 1920-Х РР.: ЗОВНІШНІ ЗАГРОЗИ ТА ВНУТРІШНІ ПРОТИРІЧЧЯ

Розвідка присвячена висвітленню зовнішніх загроз та внутрішніх протиріч, що стояли перед українською політичною еміграцією початку 1920-х рр. Українська еліта перебуваючи в еміграції мала вагомий вплив на суспільну думку і могла б зорганізувати військовополонених та інтернованих проти більшовизму, що було вкрай небезпечно для окупаційного режиму. Водночас серед політичних лідерів існували глибокі розбіжності чим уміло користувалася Москва і навмисне їх поглиблювала. Маючи значний досвід нелегальної політичної діяльності та розгалужену мережу шпигунів, російські більшовики вміло розпалюючи інформаційну боротьбу проти П.Скоропадського, Є.Петрушевича, С.Петлюри та ін. Так, уряд Гетьмана назвали німецькою маріонеткою, що складався із поміщиків та великої буржуазії. Зуміли вони й нейтралізувати участь Директорії коли вирішувалася доля Західної України. Інформаційна війна проти Директорії також набрала значних обертів, коли на Заході з'явилася величезна кількість підконтрольних Москві ЗМІ які вводили в оману як українських емігрантів, так й західну спільноту. Сприяло цьому й декларативне проголошення незалежності УСРР. В такому хаосі протиріч та пропаганди розібратися було важко і більшість країн Європи почало переслідувати власні інтереси. Польща хотіла залишити у своєму складі Східну Галичину та підписала договір з Радянською Росією. Німеччина намагаючись уникнути наслідків Версальського договору також підписала з РСФРР договір наслідком якого стало припинення офіційних контактів з урядом УНР в еміграції і закриття дипломатичного представництва у Берліні. Остаточно ж зруйнували сподівання українців на відновлення державності країни Антанти які визнали суверенітет Польщі над Східною Галичиною та Західною Волинню і виступили проти незалежності УНР побоюючись її можливого союзу з Німеччиною. Таким чином постають питання: чи мала б московська пропаганда таку ефективність і чи могли б європейські уряди зневажати українськими інтересами якби українська політична діаспора об'єдналася за відновлення державності використовуючи інформаційні впливи, міжнародний досвід та авторитет своїх опонентів серед українських політиків? На нашу думку, саме неможливість об'єднатися проти спільного ворога негативно позначилося на подальшій долі України.

Ключові слова: П.Скоропадський, С.Петлюра, Є.Петрушевич, В.Винниченко, Польща, Німеччина, більшовицький окупаційний режим, політична еміграція, інформаційний вплив, пропаганда, протиріччя.

Постановка проблеми. Поразка національної революції та встановлення більшовицького режиму в Україні призвели до масової еміграції початку 1920-х рр. Політичними емігрантами стали не лише лідери державних утворень 1917–1921 рр. (М.Грушевський, В.Винниченко, П.Скоропадський, С.Петлюра, Є.Петрушевич та ін.), а й значна частина осіб, що були задіяні у державному будівництві – від міністрів до урядових діячів різного рівня. Вигнанцями також стали: військові, діячі науки та культури, студенти та значна частина цивільних. Йдеться не лише про ідеологічне неприйняття насадженої більшовиками окупаційної системи, а й

бажання уникнути небезпеки для життя. Адже усі патріоти України, підприємці, фермери та ін. підпадали під поняття «ворожих класів».

Така чисельність емігрантів що мали вплив як на свідомість пересічних українців, так і авторитет серед європейських політиків, а також значний військовий потенціал, виступаючи єдиним фронтом проти спільного ворога отримала б шанс на відродження Української державності. Розуміючи це, більшовицький окупаційний режим проводив заходи направлені на нівелювання діяльності української діаспори та посилення в її середовищі розбіжностей і конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльності українській політичній еміграції 1920-х рр. присвячено чимало наукових розвідок. Зокрема, дослідження Г.Папакіна, В.Сергійчука, В.Пісун, А.Гриценка, О.Павлюка, В.Димінської розкривають причини виїзду та діяльність політичних діячів в еміграції спрямовану на відновлення Української державності. Йдеться не лише про дипломатичні місії, роботу екзильного уряду ЗУНР, діяльність Державного центру УНР в екзилі, а й участь у роботі міжнародних конференцій, що вирішували долю України. Важливим, на наш погляд, є й аналіз причин «розриву» взаємин між тогочасними політичними лідерами [13], трансформація їх поглядів в еміграції: від «відданості комунізму» до «розчарування в комуністичній ідеї» В.Винниченка [11, с. 367] до «спроби єднання українського руху на еміграції, рішучої відмови з неукраїнськими силами, які не підтримували ідею незалежності України» П.Скоропадського [14, С. 95] або продовження «відстоювати ідею української державності» та «найактивнішому опору більшовицькому насильницькому захопленню влади в Україні» С.Петлюри [15, с.6–7]

Достатню увагу сучасні дослідники приділяють й більшовицькій пропаганді, шпигунській діяльності та терористичній діяльності. Так, Б.Малиновський аналізуючи політичну пропаганду робить висновок, що «потужність, розмах, наполегливість, грубість, безсоромність, брехливість, маніпулятивний характер були освоєні російською комуністичною пропагандою», натомість Гетьманським урядом визначальні засади ефективної пропаганди були знехтувані» [12, с. 117]. Підтвердженням цього є й розвідка Р.Тимченко. Автор наголошує, що «більшовики надавали великого значення діяльності своїх дипломатів та шпигунів» та «маніпулювали неузгодженістю політичних інтересів наддніпрянців і галичан» використовуючи це у власних інтересах [21, с. 316]. Важливим джерелом також є збірник документів виданий Національною Академією СБУ «Закордот» в системі спецслужб радянської України», в якому опубліковані документи діяльності глибоко законспірованого органу всередині самої партії, незважаючи на існування системи державних спецслужб [9]. Проте, досліджень направлених на дискредитацію та роз'єднання українських політичних сил в еміграції недостатньо.

Постановка завдання. Метою розвідки є висвітлення та аналіз зовнішніх загроз та внутрішніх протиріч, що стояли перед українською політичною еміграцією на початку 1920-х рр.

Виклад основного матеріалу. Чисельність української еміграції на початку 1920-х рр. становила близько 100 тис., а після повернення західноукраїнських емігрантів на батьківщину у 1923 р., залишилося 40-50 тис. осіб [5, с. 213]. Для об'єднання українських емігрантів була утворена Головна еміграційна рада. «До її складу входили: Центральний комітет у Польщі з його понад 80 філіями, Комітет у Румунії, громади в Люксембурзі, Бельгії, Югославії та Туреччині, Об'єднання та Республікансько-Демократичний клуб в Чехо-Словаччині, Союз емігрантських організацій та військове товариство у Франції, громада у Шанхаю» [16, с.110].

Особливістю української політичної еміграції було й те, що вона не мала значних капіталів і потребувала фінансової підтримки або можливості заробітку. Ще з XVIII ст. правляча еліта Російської імперії вважала частину українців нелояльними сепаратистами, мазепинцями, що автоматично означало мовну та культурну асиміляція або жорсткі репресії. Водночас українцям, які офіційно вважалися росіянами (малоросами) була відкрита будь-яка кар'єра за умови, що вони володітимуть російською мовою [10]. Таким чином, основний капітал знаходився у росіян або зросійщених народів і на відміну від українців, яким потрібно було дбати про фінансове забезпечення в еміграції, росіяни купували житло, відкривали підприємства, банки і відразу могли включитися у політичну боротьбу з більшовизмом перебуваючи за кордоном. Незважаючи на це, українська спільнота зуміла подолати деморалізацію після поразки визвольних змагань і продовжила боротьбу за українську державність, що становило небезпеку для окупаційного радянського режиму. Більшовики не лише не допускали можливості існування самостійної Української держави, а й, навіть, скільки-небудь значущої автономії, ледве приховуючи свою ненависть до всього українського. Однак українців за кордоном було занадто багато. І це була еліта – політики, дипломати, науковці, письменники, діячі культури – люди, які мали вагомий вплив на суспільну думку. Перебуваючи за кордоном більшість з них продовжили розвивати державницькі традиції, що було вкрай небажано з політичної та ідеологічної точки зору для окупаційного режиму який намагався довести перед світовою спільнотою, що України ніколи не існувало. В Європі перебувало й багато військових. Хоча вони й знаходилися у таборах для військовополонених або інтернованих, однак у будь-який час могли розпочати військовий наступ проти більшовизму задля звільнення України.

Національний рух в еміграції представляли: Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), гетьманський рух, Державний центр Української Народної Республіки (ДЦ УНР). Центрами української політичної еміграції стали: Польща, Чехо-Словаччина, Франція, Австрія та Німеччина. Водночас, українські політичні сили в еміграції були занадто розрізненими і, маючи чимало протиріч, не могли об'єднатися. Цим уміло користувалася Москва.

У листопаді 1919 р., під тиском Польщі, Диктатор ЗУНР Є.Петрушевич змушений був емігрувати до Відня та продовжив боротьбу за звільнення Галичини. І тут, першим «ударом» стає проєкт декларації підписаний дипломатичною місією УНР на чолі з А.Лівицьким від імені С.Петлюри з урядом Польщі 2 грудня 1919 р., за яким УНР віддавала Східну Галичину, 7 повітів Західної Волині, Холмщину, Підляшшя і частину Полісся без будь-якого погодження із представниками Західної Області УНР. І хоча цей документ тримали в таємниці, так як низка його положень суперечила настановам, які місія отримала від уряду УНР, але повідомлення про його зміст з'явилися в пресі [3]. Внаслідок відбувся процес «від злуки – до розриву» [13, с. 8]. Незважаючи на це, 1 серпня 1920 р. Є.Петрушевич формує екзильний уряд метою якого стає відновлення незалежності ЗУНР дипломатичними засобами.

Ми можемо лише гадати, як ЗМІ отримали інформацію про вказану декларацію, але потрібно шукати тих, хто був найбільше зацікавленим у розбраті між українцями Наддніпрянщини і Західних областей. Висновок напрашується лише один – російські більшовики. Ще до жовтневого перевороту 1917 р. вони мали значний досвід професійної нелегальної політичної діяльності, а після захоплення влади – розгалужену мережу шпигунів. Організаційно їх діяльність оформилася 21 травня 1920 р. у створенні законспірованого відділу ЦК КП(б)У – «Закордоту». Основними напрямками його діяльності стало: збирання військової інформації; збирання економічної інформації; організація агентури у політичних об'єднаннях; ведення обліку контрреволюційних елементів; нейтралізація діяльності жандармерії; виявлення і знищення агентів контррозвідки ворога; здійснення диверсій; підготовка повстань під гаслами «національного руху», «організацій Петлюри»; проведення терактів; видання газет, листівок для розповсюдження за кордоном; підготовка документів для агентів, що направляються за кордон; матеріальне забезпечення диверсійно-терористичних операцій [9, с. 5].

Московське керівництво навіть намагалося «посадити» у Польщі власний маріонетковий робітничо-селянський уряд на чолі із Ф.Дзержинським, а у липні 1920 р., проголосили Галицьку соціалістичну радянську республіку. Коли ж соціалізм у Галичині виявився нежиттєздатним, а війська червоної армії були розгромлені Військом Польським («чудо під Віслою») то 12 жовтня 1920 р. керівництво радянської Росії підписало перемир'я з Польщею, продовження якого мав бути мир. Під час переговорів 1920 р. у Ризі представникам ЗУНР заборонялося вступати у відносини з польськими делегатами, але дозволялося встановлювати зв'язки з більшовиками. Більше того, Є.Петрушевич вважав, що зашкодити могла й участь наддністрянських українців. Звичайно це імпонувало Москві які намагалися позбавити підтримки С.Петлюри й уряду УНР галицькими діями. Переговори завершилися тим, що радянські дипломати погодилися на лінію кордону, за якою Східна Галичина залишалася в складі Польщі. Протести ж делегації ЗУНР проти незаконного торгування Варшавою й Москвою західноукраїнськими та західнобілоруськими землями ні до чого не призвели. Радянська Росія та Польща вирішували власні проблеми і не звертали уваги на бажання представників ЗУНР [21, с. 314–315]. Хоча спроби дестабілізації продовжувалися. Уже у серпні 1921 р. Польща відкрито звинуватила радянське керівництво у спробах домогтися повалення польського уряду і знищення існуючого ладу [9, с. 5].

Остаточо ж зруйнувало сподівання на відновлення державності в Західній Україні рішення Ради послів держав послів Антанти 14 березня 1923 р. за яким визнавався суверенітет Польщі над Східною Галичиною та Західною Волинню. Наступного дня уряд ЗУНР припинив своє існування. На думку М.Грушевського, це була фатальна постанова, що «...кладе кінець, може, таки вже остаточно і безповоротно, політичним думкам, які вирости на ґрунті приналежності Західної України до Австрії» [4].

Щодо «озабоченості» країн-переможців у Першій світовій війні розвитком демократії та рівноправністю націй, особливо тих країн, які почали виникати після розвалу Австро-Угорської імперії. Вони не могли не бачити інкорпораційних процесів, що проходили в Західній Україні. Ще у 1918 р. був ліквідований Галицький крайовий сейм та Крайовий Виділ, у 1919 р. українцям заборонили навчатися в університетах Львова, якщо вони не відслужили у війську польському та не

прийняли польського громадянства. 1920 р. в офіційному діловодстві заборонили використовувати назву «Західна Україна» та «українець», а замість цього впровадили «Малопольська Вхсодня» або Східна Малопольща і «русин». А тих українців, які не погоджувалися записуватися поляками звільняли з державних посад. Наприклад, лише у 1920 р. було звільнено 5 тисяч залізничників непольської національності. Засобом утвердження режиму слугувала розгалужена система державної поліції, яка окрім правоохоронної діяльності виконувала ще й функції політичного тиску: розслідувала політичні справи, готувала звіти про настрої українського населення, давала характеристику політичним та громадським організаціям, стежила за українськими службовцями з 1921 р. У її штаті було введено посаду «конфідента» – таємного агента, завданням якого було постачання інформації про антидержавні дії [7]. У 1924 р. «Законом Грабського» були ліквідовані українські школи, а замість них впровадили «утраквістичні» – двомовні, у яких викладання предметів поступово переходило на польську мову. В цьому ж році заборонили використання української мови в усіх державних установах, без виключення, в тому числі, й місцевого самоврядування. Тож постає питання. Наскільки ефективною була б політика Польщі та московської більшовицької влади і чи не змінилася б позиція Франції, якби поряд із ЗУНР виступила й Директорія УНР?

Павло Скоропадський залишив Київ 14 грудня 1918 р. та переїхав до Берліна, а потім до передмістя Лозани (Швейцарія). Гетьман не обмежився спокійним життям у вигнанні. Він уважно слідкував за публікаціями відшукуючи згадки про Україну, мав велике коло спілкування: його відвідували українські діячі Козій та Степан Смаль-Стоцький, колишні урядовці Української Держави. У Лозанні він уперше особисто зустрівся з митрополитом Андреєм Шептицьким – духовним лідером галицького українства. Поступово П.Скоропадський став центром тяжіння групи прибічників [14, с.84–85] і, врешті, за наполяганням емігрантів на чолі з В'ячеславом Липинським повернувся до активного політичного життя та зблизився з хліборобами-демократами. Він зосередився на єднанні українського руху в еміграції, вбачаючи майбутню Україну незалежною та звільненою від більшовицької окупації.

В еміграції відбулася й трансформація поглядів Гетьмана. П.Скоропадський позбавився ілюзій щодо можливої федерації з не більшовицькою Росією, оскільки переконався, що росіяни

незалежно від того, чи представляють вони владу, чи опозицію – є великодержавними шовіністами. Яскравим прикладом цього є висловлювання Денікіна: «ніколи жодна Росія – реакційна чи демократична, республіканська чи авторитарна – не допустить відторгнення України» І далі «... суперечка між Руссю Московською та Руссю Київською – є наша внутрішня суперечка...» [6, с.13].

Водночас, повернення Скоропадського до політичної діяльності та переїзд до Берліна негативно сприйняли представники Директорії. У посольстві УНР дипломатичний представник Роман Смаль-Стоцький звертався до міністерства закордонних справ Німеччини з проханням позбавити П.Скоропадського підтримки наголошуючи на тому, що найкращим партнером для німців в українському питанні залишається Українська Народна Республіка [8, с. 336]. Звинувачували Гетьмана й у проросійській політиці нагадуючи про проголошення федерації з майбутньою небільшовицькою Росією, а самого П.Скоропадського сприймали як російського генерала, що призначив уряд в якому, переважно були особи проросійської орієнтації.

Подібні звинувачення дивно чути від тих, хто задля отримання влади готовий був домовлятися з московськими більшовиками. Наприклад, найавторитетніший член УСДРП, який на першому етапі був головою Директорії – Володимир Винниченко «провадив таємні переговори з делегацією Радянської Росії, під час яких було досягнуто умови про спільний фронт боротьби проти Скоропадського» [2, с. 17] з метою відтягнути німецькі війська. А втративши владу і перебуваючи за кордоном у 1920 р., В.Винниченко пропонував свої послуги українським більшовикам – В.Затонському та Д.Мануїльському на випадок війни з Польщею, намагався він і переконати В.Леніна, що Закордонна група українських комуністів послала його «стати до праці на користь комуністичної революції...» [11, с. 228, 237]. При цьому, ще свіжа була пам'ять про терор червоної армії під приводом Муравйова у Києві 1918 р.

Активно підключилися до інформаційної боротьби проти Гетьмана й московські більшовики. Недарма в радянській історіографії панувала концепція про те, що «режим» П.Скоропадського являв собою «маріонетковий пронімецький уряд поміщиків і великої буржуазії» [20, с. 8]. Ще за часів Української Держави одна з більшовицьких агіток, що призначалася для розповсюдження серед німецьких і австро-угорських солдат імітувала купюру в сто карбованців: «На одному боці [...] знаходився карикатурний портрет гетьмана

Скоропадського, в якого замість скіпетра в руці була виделка з галушкою, в іншій – замість держави – чарка з горілкою. [...] У центрі [був] напис «За сто карбованців у Державної Скарбниці видається одна або дві дулі» [...]. На іншому боці [...] були написи: «Сто карбованців ходять по світу Нарівні з мягеньким папиром» [...] «Розмін цих карбованців забезпечується усим добром Державної Скоро-Падіи, пана Гетьмана брехнею, німецьким штиком та гайдамацьким нагаєм» [12, с.113]. А для населення України була «своя» пропаганда про те, що «німецький імперіалізм відновить ... владу поміщиків та капіталістів, погіршить становище українського народу, зруйнує економіку та буде вивозити продовольство й сировину для потреб власної армії і воєнного виробництва» [18, с. 80]. І це говорили ті, хто встановив червоний терор, політику воєнного комунізму та організував перший голод 1921–1923 рр.

Однак діяльність П.Скоропадського в еміграції на користь України була доволі успішною: він був причетний до організації агітації близько 10 тис. українських військовополонених, які знаходилися у таборах поблизу Берліна; у 1920–1923 рр. видавав часопис «Українське слово», до створення якого причетні Дмитро Дорошенко і Богдан Лепкий. Редактором газети гетьманського спрямування був Зенон Кузеля [8, с. 336–337]; у 1939 р., коли угорські війська окупували Карпатську Україну, виступив за її незалежність; в період Другої світової війни докладав зусиль для звільнення з концтаборів С.Бандери, А.Мельника, Я.Стецька [17, с. 26].

Натомість, становище українських емігрантів в Німеччині змінилося після Рапалльського договору 1922 р. з РСФРР, що означало розірвання міжнародної ізоляції більшовицької диктатури і встановлення дипломатичних відносин. Для України це стало черговим ударом. До 1 березня 1923 р. українські емігранти у Берліні могли отримати у посольстві радянської України новий паспорт, інші ж втрачали своє громадянство [8, с. 337]. Таким чином, для Німеччини вирішення власних проблем було важливіше ніж демократичні принципи, адже завдяки цій угоді Німеччина змогла обійти умови Версальського договору та навчати своїх військових в РСР, а останній, у свою чергу, отримав доступ до німецької військової промисловості.

Симон Петлюра емігрував до Польщі у листопаді 1920 р. (Тарнов, Ченстохов, Варшава). 12 листопада був прийнятий закон УНР «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» за

яким почав діяти Державний центр УНР в екзилі. «24 листопада уряд УНР звернувся з меморандумом до Міністерства закордонних справ Польщі, в якому наголошував на тому, що саме він виконує державні функції, керує урядовим апаратом, представництвами за кордоном, здійснює опіку над армією» [15, с. 5]. Таке звернення стало можливим завдяки підписаній у Варшаві 1920 р. угоді між С.Петлюрою та Ю.Пілсудським. про військовий союз та зобов'язання не укладати міжнародних угод, спрямованих проти УНР. Однак поляки шукали власну вигоду у зовнішній політиці, так і не ставши реальними союзниками УНР.

Незважаючи на це, Державний центр УНР в екзилі, у період з осені 1920 р. і до середини 1923 р. активно чинив опір більшовицькому режиму. Організацією збройної боротьби за відновлення суверенної української держави активно опікувався спеціальний орган ДЦ УНР в екзилі – Партизансько-повстанський штаб (ППШ), що дислокувався в Тарнові (Польща), а згодом у Львові. Головною метою його діяльності стала підготовка повстання та налагодження координації з повстанськими загонами, які активно діяли в Україні. Керівниками штабу були відомі воєначальники УНР: генерал-хорунжий Юрко Тютюнник та полковник Юрій Отмарштайн. Навіть в умовах еміграції С.Петлюра знаходив можливість до активізації антибільшовицького тиску міжнародної спільноти, а його діяльність (1920-1923 рр.) була спрямована на повалення радянської влади в Україні та повернення на батьківщину [15, с. 7].

Водночас, непримиренність з українськими емігрантськими колами призвела до певної ізоляції Головного Отамана. П.Скоропадський для С.Петлюри був «поміщиком, російським генералом та німецькою маріонеткою» проти якого було піднято повстання. З Є.Петрушевичем також відбувся розрив, коли УНР погодилася на передачу Західної України до Польської республіки (проект декларації підписаний 2 грудня 1919 р. та Варшавська угода 21 квітня 1920 р.). Очевидно, що такі домовленості вкрай негативно оцінило як українське населення окупованих територій, так і українські політики. А за цим всім уважно слідували більшовики. Зокрема, «Закордот» звітував, що «більша частина українців під впливом приходу поляків відвернулася від петлюрівщини і охоче підтримувала б Радянську владу, якби остання стала на позицію Української державності» [9, с. 16].

Навіть серед політичних лідерів та військових ватажків Директорії не було єдності. Наприклад,

ще 1919 р. командир куреню Гайдамацького кошу Слобідської України Омелян Волох розпочинав бунти і хотів перейти на бік більшовиків і, врешті, 2 грудня 1919 р. зробив заколот, викрав скарбницю УНР та намагався захопити С.Петлюру і передати його у руки червоноармійців, що спричинило відступ армії УНР на польську підконтрольну територію. Або Юрко Тютюнник, який після арешту співпрацював з більшовиками вихваляючи радянську владу та критикував діяльність С.Петлюри й української еміграції [21, с. 324]. Що вже говорити про В.Винниченка, який 26 березня 1920 р. написав листа до уряду УСРР в якому просив надати йому повноваження для представництва радянської України за кордоном для того, щоб паралізувати діяльність петлюрівського уряду і захопити державні гроші, «які ще залишилися в руках уряду Мазепи» [11, с. 226–227].

У свою чергу, Москва постійно погрожувала Польщі продовженням війни якщо будуть підтримані «організації, які воюють з другою договірною стороною» [1, с. 356], що врешті змусило Головного Отамана 31 грудня 1923 р. виїхати до Австрії, а потім до Угорщини та Швейцарії. Намагалася більшовицьке керівництво й підмінити українські представництва своїми. Очевидно, що механічне перенесення українських на російські занадто б кидалася у вічі, тому було вирішено надати таке право УСРР. Юридично Конституція Радянської України прийнята 10 березня 1919 р. декларувала її як суб'єкта міжнародних відносин, закріплюючи можливість проводити прямі взаємини з урядами іноземних держав. Радянська влада лицемірно запевняла у незалежності республіки. В УСРР діяв навіть Народний Комісаріат Закордонних Справ, щоправда лише протягом 1919–1923 рр. Це давало більшовикам «право» захоплювати майно за кордоном, що належало уряду УНР або українським кооперативам від імені УСРР. Вони чудово усвідомлювали, що переважна більшість західних політиків керувалися інтересами далекими від демократичних принципів, а населення майже нічого не знало про Україну і, тим більше, не розуміло різниці між УНР та УСРР. Варто лише згадати позицію країн Антанти, коли напередодні Паризької конференції 1923 р. голова Вищої Ради Антанти, прем'єр-міністр Франції Жорж Клемансо «відверто заявив, що Франція ніколи не згодиться на незалежність України, навіть як би Україна взяла на себе всі борги колишньої Росії, тому що коли Україна відбудеться як самостійна держава, то неминуче стане союзником Німеччини, і тоді у Франції виникнуть складні проблеми» [1, с. 365].

Не забували більшовики й про розпалювання ворожнечі у середовищі української еміграції. Інформаційна війна набирала обертів. На Заході з'явилася величезна кількість підконтрольних Москві ЗМІ на рахунки яких переводилися значні кошти: у 1922 р. Наркомат зовнішньої торгівлі УСРР перераховував мільярд карбованців, управління Ради народного господарства перевело півмільярда, а управління Наркомату фінансів 30% з конфіскованих цінностей [15, с. 8]. І це кожного місяця!

Таким чином масова пропаганда та декларативне проголошення незалежності УСРР вводили в оману не лише західних політиків, а й частину українських емігрантів. Наприклад, один із ідеологів українського соціалізму В. Левинський проживаючи у Відні був упевнений, що «Соціалізм можна збудувати лише через Радянську Україну... і, що «дійсну силу соціалізму в Європі реперезентує тільки Радянський Соціалістичний Союз» [16, с. 194]. Подібної думки дотримувався й В.Винниченко. Незважаючи на це С.Петлюра послідовно продовжував боротьбу проти більшовицького режиму. Врешті його було вирішено ліквідувати. Зокрема у 1922 р. Ленін заявив, що Петлюру необхідно вбити і доручив Сталінові як представникові партії, а Дзержинському й Трилісеру по лінії ЧК виконати» [19, с. 207–208]. Це завдання виконав агент ОДПУ Самуїл Шварцбад 25 травня 1926 р.

Висновки. Українська еліта перебуваючи в еміграції мала вагомий вплив на суспільну думку і могла б організувати військовополонених та інтернованих проти більшовизму, що було вкрай небезпечно для окупаційного режиму. Водночас серед політичних лідерів існували глибокі протиріччя. Навіть серед членів Директорії не було єдності, що вже говорити про П.Скоропадського, який для С.Петлюри був «поміщиком та російським генералом». Конфлікт відбувся і з Є.Петрушевичем коли УНР погодилася на передачу Західної України до Польської республіки.

Наголосимо, що Москва уміло користувалася і навмисне поглиблювала протиріччя серед української еміграції. Маючи значний досвід нелегальної політичної діяльності та розгалужену мережу шпигунів, російські більшовики вміло розпалюючи інформаційну боротьбу. Проти Гетьмана сформували думку про те, що «режим» П.Скоропадського являв собою «маріонетковий пронимецький уряд поміщиків і великої буржуазії». Використовуючи протиріччя між С.Петлюрою і Є.Петрушевичем зуміли нейтралізувати участь Директорії під час

переговорів 1920 р. у Ризі, а представникам ЗУНР заборонили вступати у відносини з польськими делегатами. Інформаційна війна проти Директорії також набрала значних обертів, коли на Заході з'явилася величезна кількість підконтрольних Москві ЗМІ, які вводили в оману не лише українських емігрантів, а й західних політиків. Сприяло цьому й декларативне проголошення незалежності УСРР. В такому хаосі протиріч та пропаганди розібратися було важко і більшість країн Європи почало переслідувати власні інтереси. Польща хотіла залишити у своєму складі Східну Галичину та підписала Ризький договір з Радянською Росією. Німеччина намагаючись уникнути наслідків Версальського договору також підписала з РСФРР Рапальський договір наслідком якого стало припинення офіційних контактів з урядом УНР в еміграції і закриття дипломатичного

представництва у Берліні. При цьому авторитетом П.Скоропадського серед німецьких політичних кіл й не подумали скористатися. Остаточо ж зруйнували сподівання українців на відновлення державності країни Антанти які визнали суверенітет Польщі над Східною Галичиною та Західною Волиною і виступили проти незалежності УНР побуючись її можливого союзу з Німеччиною.

Таким чином, постають питання: чи могли б європейські уряди зневажати українськими інтересами і чи мала б московська пропаганда таку ефективність якби українська політична діаспора об'єдналася за відновлення державності використовуючи інформаційні впливи, міжнародний досвід та авторитет своїх опонентів? На нашу думку, саме неможливість об'єднатися проти спільного ворога негативно позначилося на подальшій долі України.

Список літератури:

1. Верстюк В. Ризький мирний договір 1921 р. і завершення боротьби за Українську Народну Республіку. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. 2011. Вип. 6. С. 337–366. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvru_2011_6_16. Дата звернення: 06.11.2024
2. Грицак Ярослав Українська соціал-демократія та Українська національна держава у 1917–1920 роках. [Фонд ім. Фрідріха Еберта, Представництво в Україні]. Київ. 26 с.
3. Гриценко А.П. Декларація дипломатичної місії УНР у Варшаві від 2 грудня 1919. / Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=%0B10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Deklaraciya_diplomat_misii Дата звернення: 06.12.2025
4. Грушевський М. До шан[овних] земляків в Америці. Михайло Грушевський. Енциклопедія життя і творчості. URL: <https://www.m-hrushevsky.name/uk/Publicistics/1923/DoZemljakivVAmeryci.html> Дата звернення: 04.12.2025
5. Даниленко О. Український Громадський Комітет у Чехословаччині (1921 – 1925 рр.). *Наукові записки Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2003. Вип. 6. С. 212–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2003_6_42 Дата звернення: 04.11.2025
6. Деникин А. Кто спась советскую власть отъ гибели. Парижъ: Издательский дом: Maison de la Presse, 1937. 15 с.
7. Дерев'яний І. Польська окупація Західної України в 1918-1939 роках. Як це було. Історична правда, 2021, 28 квітня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/3/21714/> Дата звернення: 06.12.2025
8. Димінська В. Павло Скоропадський: перші роки в еміграції. Україна та Німеччина: міждержавні відносини: збірник наукових праць / ред. кол. Владислав Верстюк (голова), Степан Віднянський, Руслан Пиріг, Ірина Матяш, Дмитро Веденєєв, Володимир Бойко, Дмитро Казіміров. Чернівці : Сіверський центр післядипломної освіти, 2018. С. 328–338.
9. Закордот в системі спецслужб радянської України: Збірник документів. Київ : Вид-во НА СБУ, 2000. 213 с.
10. Каппелер А. Мазепинці, малороси, хохли: українці в етнічній ієрархії Російської імперії. *Київська старовина (Науковий історико-філологічний журнал)*. 2001. № 5. С. 8–20. URL: http://history.org.ua/LiberUA/Kappeler_KSt/Kappeler_KSt.pdf Дата звернення: 06.12.2025
11. Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. Київ : Альтернативи, 2005. 373 с.
12. Малиновський Борис Політична пропаганда в Україні (1918): гетьманський уряд і більшовики. *Вісник Черкаського університету*. 2023. № 1. С. 110–118. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/5818/1/visnyk.%202023%20-%201.%20start-edit-110-119.pdf> Дата звернення: 04.12.2025
13. Павлюк О. Від злуки – до розриву (Взаємини урядів УНР і ЗУНР у 1919 році). *Наука і суспільство*. 1994. №7–8. С. 6–10.
14. Папакін Г.В. Павло Скоропадський: перші роки на еміграції. *Український історичний журнал*. 2008. № 4. С. 81–95.

- ## Dramaretskyi B.B. UKRAINIAN POLITICAL EMIGRATION IN THE EARLY 1920s: EXTERNAL THREATS AND INTERNAL CONTRADICTIONS

Key words: *P. Skoropadsky, S. Petliura, E. Petrushevich, V. Vynnychenko, Poland, Germany, Bolshevik occupation regime, political emigration, informational influence, propaganda, contradictions.*

Опубліковано: 30.12.2025